

1973. 5. Кодухов В.И. О причинных союзах в связи с развитием сложноподчиненных предложений // Известия АН СССР, серия литературы и языка. Т.25. Вып. 5. М., 1966. 6. Черкасова Е.Т. Причинные союзы и их значение в старославянском языке // Ученые записки института славяноведения. Т. 9. М., 1954. 7. Философия: Учебник / Под. ред. В.Д. Губина и др. М., 1967. 8. Энгельс Ф. Диалектика природы // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Изд. 2-е. Т.20. М., 1961. 9. Философія: Підручник / Отв. ред. Г.А. Заїченко та ін. К., 1995. 10. Решер Н. Границы когнитивного релятивизма // Вопросы философии. 1995. № 4. 11. Алексеров Ш.А. Категория причинности материалистической диалектики: Автореф. дис. ... канд. филос. наук. Баку, 1962. 12. Баженов, Л.Б. Концептуальная эволюция понятия причинной связи // Философские основания естественных наук. М., 1976. 13. Ильенков Э.В. Диалектическая логика: очерки истории и теории. 2-е изд., доп. М., 1984. 14. Векуа Г.Е. Проблема причинности в философии и медицине: Автореф. дис. ... докт. филос. наук. Тбилиси, 1974. 15. Тер-Акопов А.А. Бездействие как форма преступного поведения. М., 1980. 16. Романов М., Корчан М., Причинний зв'язок при порушенні технічних норм та його дослідження в кримінальному процесі // Право України. 2000. № 1.

Надійшла до редакції 15.12.2002 р.

Р.Б. Шишка

Автор як суб'єкт творчості

Проблема суб'єкта правовідносин, у тому числі тих, що виникають у процесі творчості, із закріпленням у ст. 3 Конституції України положення про те, що людина, її життя та здоров'є, законні права та інтереси є найвищою цінністю в державі, кардинально змінює не тільки критерії оцінки діяльності держави, але і наповнення її головного інструменту впливу на економічні та соціальні процеси [1] – законодавства, насамперед, цивільного. Воно як конституція громадянського суспільства повинно реально забезпечити можливість реалізації фізичними особами самостійно чи через інших осіб визнаних за ними державою прав та юридично значимих інтересів. Чим більші та вагоміші можливості реалізації прав особи, тим кориснішою вона є для суспільства. Лише цілеспрямовані творчі особистості здатні забезпечити прогрес суспільства. Бездарі, ледачі, п'яниці, хитруни нічого для суспільства не створюють і рано чи пізно стають для нього ярмом. Лише творчі особистості можуть забезпечити розквіт суспільству. Тож ці особистості повинні бути: а) упевнені в свої правах та їх непорушності; б) мати можливість безперешкодно здійснювати свої права та законні інтереси; в) бути опікувані турботою держави та суспільства; г) мати змогу життєво себе забезпечувати відповідно до того внеску, який вони роблять у суспільну скарбницю інтелектуальних, а через них матеріальних цінностей; д) бути швидко і ефективно захищеними в разі порушення їх прав та законних інтересів; ж) відчувати повагу та шану до своєї особистості. Але тут виникає проблема “зіркової хвороби”. Отже, інколи краще не дохвалити, ніж перехвалити.

Первинним суб'єктом права інтелектуальної власності в більшості правових систем визнається саме автор. Чинне законодавство виходить з того, що автором визнається особа, працею якої створено результат творчої діяльності. Це передбачено новим ЦК України, статтями першими законів України “Про внесення змін до Закону України “Про авторське право і суміжні права”

“Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, “Про охорону прав на промислові зразки” та ін. Отже право на твір належить дійсному творцеві, справжньому автору результату творчої діяльності.

Проблема автора розглядається в декількох площинах, але вирішальна – суб’єктивна. Липше через сукупність належних автору немайнових та особистих майнових прав, механізм їх реалізації та захисту можна говорити про реальну дієвість законодавства (площина), повагу до авторської праці з боку суспільства, наявність мотивації для дійсно творчої праці, а не її імітації, поваги до себе та своєї праці, механізмів вшанування тих авторів, чії здобутки є вагомими та формують “обличчя” епохи, або певного соціального утворення, наприклад, вищого закладу освіти чи іншої наукової установи, творчої організації, з якою визнаний автор був у правових зв’язках.

Визначення особливої ролі автора пов’язується безпосередньо з його особистістю. Необхідно віддати належне особистості автора, самовідданій праці, геніальності, творчості, внеску в скарбницю знань, мистецтво, літературу. Для того, щоб зрозуміти чому законодавець визнає його першосуб’єктом права інтелектуальної власності, треба проаналізувати творчі аспекти діяльності автора. Творчість та творчий процес як особливий вид суспільно корисної праці, в якому органічно поєднуються інтереси самого творця та суспільства, є головною ланкою в аналізі особистості автора.

Творчий процес в “науке и технике – той же самой природы, что и в тех видах деятельности, которые называют искусством”[2, с.116]. Отже, правове становище творців, у принципі, повинно бути однаковим незалежно від царини їх творчості і отриманого творчого результату. Для того, щоб зрозуміти особливість правового становища автора звернемося до особливостей творчого процесу (різновиду суспільної праці особливого роду. Схематично в творчому процесі прийнято розрізняти три етапи:

I етап – зародження ідеї, гіпотези. На цьому етапі творча ідея визначена метою чи бажанням творця. Вона може бути ще далекою від кінцевого результату;

II етап – логічний аналіз, збір інформації, накопичення і збагачення знань, розробка плану діяльності;

III етап – фактична реалізація складеного плану, втілення ідеї і завершення праці в цілому [3, с.218]. Разом з тим, виділяються й додаткові стадії: перевірка отриманих результатів, що вкпочає в себе додаткові експерименти, думки колег. Більш того, деякі вчені (Дж. Х. Комроу) виділяють взагалі до 16 ступенів творчості [4, р.937]. Важливе значення серед них віддається таким, як підготовка, визрівання ідеї, осінення (озарение) і перевірка. За особистістю творця, на думку американського педагога Б. Олмо (автора), стоять такі якості творчого мислення як: 1) здатність віднаходити і формувати проблеми; 2) здатність до генерування великої кількості різноманітних ідей; 3) оригінальність, тобто здатність реагувати на ситуацію нетривіальним способом, який відрізняється від посередніх відповідей; 4) вміння удосконалювати той чи інший

об'єкт, додавати до нього певну деталь, повинку, 5) дар вирішувати проблему, тобто здатність до аналізу і синтезу; 6) гнучкість мислення [5, р.655].

Ми до цих якостей додамо вміння визнавати свої невдачі, віднаходити їх причини в собі і на більш ефективному та якісно новому рівні їх усувати. Втім, такі якості притаманні далеко не кожному автору, що в більшій мірі є внутрішньою причиною конфліктів усередині творчих колективів та поміж колеґ. Творець повинен не тільки віднайти проблему, але й виявити її сутність, бути позбавленим комплексу своєї винятковості і того, що проблема вирішена назавжди, є закритою для свіжих ідей. Повинна також бути емоційна захопленість своїм дітищем, його зорово-образне уявлення, використання фантазії, гумору, звуку та руху [6, р.8]. Вказані вище якості одночасно рідко присутні одній людині. Лише деякі здатні на це. Переважно в окремих авторів проявляються певні якості, що спонукає їх задля отримання кінцевого результату об'єднуватися в творчі колективи. Врепті-репті, особові якості автора впливають і на його правове становище.

На сьогодні особливе значення набуває така якість як вміння автора "пробити" своє дітище, що, по суті, означає вміння вигідно реалізувати на нього майнові права і застосувати новинку на практиці. Без цього вміння майнові права в ряді випадків не виникають і говорити про інтелектуальну власність з позиції теорії виключних прав не приходиться.

Як би там не було, але серед творчих особистостей слід виділяти тих, хто здатен бачити проблему, і тих, хто здатний її алгоритмізувати і вирішити. Не дарма Дж. Бернал відмічав: "Тораздо труднее увидеть проблему, чем найти ее решение. Для первого требуется воображение, а для второго только умение" [7, с.77]. Таким чином, творчість і авторство розглядаються на пляху від постановки проблеми до її вирішення.

У-Д. Хайзер визначав, що при вирішенні проблеми 90 відсотків зусиль витрачається дарма: 50% часу припадає на спроби вирішення псевдопроблем, а 40% – на спроби вирішити їх там, де вони не можуть бути знайдені. Тому в авторстві, так само як і в творчості, провідна роль відводиться творчій особистості. Якщо така є, то існує і відповідний результат, відповідного рівня. Почерк творчої особистості є пізнаваним. Так відомий австрійський фізик Людвиг Больцман відмічав: "Как музыкант по первым тактам узнает Моцарта, Бетховена, Шуберга, так математики по нескольким страницам различают Коши, Гауса, Гельмгольца. Высочайшая элегантность характеризует французов, величайшая драматическая сила – англичан, прежде всего Максвелла" [8, с.48]. Звідси оцінка творця набагато вища, ніж іншого автора, навіть і при досягненні тотожного за ефектом результату. Не дарма, творчі особи, виховані на традиціях знаних шкіл, мають певний авторитет.

Творчі особистості бачать в об'єкті свого інтересу те, що не бачили інші. Вчений робить наукове відкриття, а митець – естетичне, і в цьому вони подібні. Гюнтер Стент вважав, що різниця між твором мистецтва та науковим досягненням, полягає у різних можливостях переказу. Інструментарій такого переказу цілком різний. Відкриття Крика та Уотсона можна передати фразою:

“ДНК – це самовідтворювана подвійна спіраль. В “Королі Лірі” слова не тільки оболонка думок, але і безпосередній матеріал творчості. Тому переказ повинен дорівнювати шекспірівській трагедії. Але зробити це – значить створити інший твір мистецтва” [9, р. 84]. (Переклад Р.Б.).

Має значення не тільки здатність думати але і рівень творчого процесу, сила його абстракції. Як вказував видатний французький скульптор Роден, творець повинен думати не в поверхню, а в глибину. Іншими словами, автор для того, щоб створити щось гідне на високому творчому рівні повинен бачити сутність того явища, яке є предметом авторського задуму. Для вченого важлива гола істина, а художник може істину завуалювати і передати її алегоріях. Підтверджуючи це, варто згадати знамениту “Терніку” Сальватора Далі.

Але недостатньо віднайти істину та виразити її сутність математично чи художньо, треба вміти ще її репрезентувати. Саме вміння виразити розширює обрії людського досвіду, знання та їх сприйняття, перетворює буденне в шедеври мистецтва, а безлике сіре виконання шедеврів мистецтва, навпаки, вихолощує те, про що хотів донести творець.

Різниця між творцем-митцем і творцем-вченим в методиці та інструментарії творчості. Перш за все, це стосується оточуючого середовища і тих життєвих обставин, на яких побудовано творчий процес. Говорячи образно, це ті поліття, які кидає автор у грубу свого творчого процесу, чим він підтримує вогонь творчості. Для вченого факти є своєрідним повітрям, а для митця інколи їх не треба. Своєю творчість він будує на особистому сприйнятті реального чи вигаданого ним самим світу. Не дарма великий пушкініст академік Ліхачов відмічав: “Факты действительности сгорают в художественном творчестве” [10, с.172] Але, якщо в творчості факти “вспыхивают метафорами ... превращая действительность в фейерверк поэтической праздности” [10, с.172], то в іншому випадку факти відходять на другий план і поступаються місцем сутності явищ властивостей і закономірностей матеріального світу. Вчений на такій же основі як і митець свої висновки обґрунтовувати не може. Для нього життя чи природна реальність та їх закономірності є основним. Коли у вченого до фактів відношення скрупульозне і педантичне, то у митця воно вільне. Він сам собі творить свій світ. Тому Давид Юм небезпідставно стверджував, що поет – брехун за професією, а про вченого такого сказати не можна.

Великий О.С. Пушкін також говорив про мистецтво як про “нас возвышающий обман”. Іншими словами фальсифікація фактів у науці веде до її тенденційності і спевдонауковості, а в мистецтві – лише до визнання його кон’юнктурним. Хоча у творах мистецтва, які прославляли соціалістичний спосіб життя, виконаних на високому професійному рівні, також є творчість, здатна впливати на емоції людини, захоплювати сучасників, так само як і радянських людей. Ці твори є невмирущими. Вони не рівня низькопробним бойовикам з їх насильством і розрахунком на тваринні інстинкти людини. Не дарма в розвинутих суспільствах стає очевидним висновок про те, що відеопродукція із сценами насильства не повинна мати місця. Вона повинна бути позбавлена ознак обігоздатності.

Творча діяльність автора є своєрідним сплавом фізичної, розумової та емоційно-чуттєвої активності. Інтелектуальна і емоційно-відчуттєва активність є вирішальними компонентами наукової і художньої творчості. Але, якщо у вченого домінує перше, то у митця – друге. “Творческая деятельность, – відмічають автори посібника “Гражданское право в вопросах и ответах”, – характеризуется сознательной, интеллектуальной работой автора, и, как следствие, – неповторимостью, уникальностью созданного при этом результата” [11, с.173].

Творча особистість це – не тільки талант, а в більшості тяжка праця над собою, високий професіоналізм, що базується на постійній роботі над власним удосконаленням. Це пояснюється тим, що автор у своїй творчості повинен бути максимально істинним, точним і в наукових знаннях, і в образах. Однак, способи досягнення такої точності різні. Тому Белінський стверджував: “Законы изящного никогда не могут отличаться математической точностью, потому что они основываются на чувстве...” [12, с.125].

Для досягнення успіху автор (творець) повинен сам проникати в сутність предмету творчості, жити образом чи ідеєю. У цьому проявляється самовідданість автора, його самопожертва, інколи навіженість. Наприклад, Олексій Толстой описує такий випадок: “Однажды к Бальзаку пришел приятель, постучал в дверь и услышал, как Бальзак с кем-то бешено ссорится, кричит: “Мерзавец, я тебе покажу!” Бальзак кричал на одного из своих персонажей, которого изобличал в подлости. Бальзак галлюцинировал. Так каждому писателю нужно видеть до галлюцинации то, о чем он пишет. Это свойство в себе нужно развивать” [13]. Великий Д. Менделєєв настільки перейнявся своєю ідеєю віднайти закономірність у хімічних елементах, що “Періодична система елементів” йому приснилась уві сні. Отже, для авторів, особливо геніїв, характерна така риса як одержимість. Заради одержимості Джордано Бруно згорів на вогні, заради одержимості “полетіти птахом” винахідники “літали на бочках з порохом”, заради одержимості великий Павлов, вмираючи, диктував своїм учням всі стадії згасання в ньому життя. Таких прикладів можна навести безліч. Зрозуміло, що одержимість неоднозначно може сприйматися оточуючими, а інколи призводити до конфліктів з ними.

Творча нагненність (насага) та інтуїція, настирність у досягненні мети, здатність подолати незгоди, негативне ставлення оточуючих характеризують більшість авторів. “Момент вдохновения – відмічає М.В.Гончаренко, – исключительного подъема творческой мощи, сила интуиции иногда достигают такой интенсивности, что не осознаются целиком автором, не управляются его холодным рассудком, и поэтому плодотворные результаты такого воодушевления оказываются временами неожиданными для самого художника или ученого” [3, с.243]. Не дарма О.С. Пушкін після завершення “Бориса Годунова” захоплювався самим собою відомим: “Ай да Пушкин, ай да – сукин сын”. Разом з тим, автору важко перевершити себе без накопичення нових знань, відчуття, і як не парадоксально, нових емоційних відчуттів. Іншими словами, автор повинен постійно вчитися та накопичувати так званий емпіричний ма-

теріал, тобто вкладати себе в свою правду. Без цього досягнути мети просто неможливо. Додамо, що такий процес є матеріально затратним.

Натхнення більш характерно для мистецтва. Але не є виключенням і наука. Наприклад, В.І. Вернадський писав: "Но бывают другие минуты, когда сильно и смело рвешься вперед, когда видишь, понимаешь все, что казалось раньше непонятным и недостижимым, тогда чувствуешь ясно связь свою со всем, что было и жило раньше, что работало на том же пути, чувствуешь ясную, непонятную, невыразимую словами связь с тем, что будет работать на том же пути много позже ... те силы, какие скрываются в материи ... я хочу узнать те причины, которые заставляют ее являться в тех правильных, математически гармоничных формах, в каких мы всюду видим и чувствуем ее" [14, с.58].

Для натхнення творцю інколи ще потрібно і подразника. Чи не тому, Ньютон сформулював свій знаменитий закон всесвітнього тяжіння під впливом подразника – яблука, яке впало йому на голову. Відомі факти, коли для виявлення істини та точності опису творець певний період займається тією діяльністю, що і його герой. Іншими словами він вживається в образ.

Таким чином, творча праця характеризується особистими якостями творця, його професіоналізмом, особливим стилем мислення, певною самопожертвою, що є підставою для особливої оцінки результатів його творчості та забезпечення захисту майнових та особистих немайнових прав.

Список літератури: 1. Не людина для держави, а держава для людини – нова формула суспільних відносин / Вітальне слово Президента України на урочистому засіданні з нагоди п'ятиріччя утворення Конституційного суду України 18 жовтня 2001 р. // Урядовий кур'єр. 2001. № 192. 2. Карпов П.И. Творчество душевнобольных. М.-Л. 1926. 3. Гончаренко Н.В. Геній в искусстве и науке. М., 1991. 4. Science, 1978, May 26. vol. 20. № 4344. 5. Can creativity be taught Social education. Washington. 1977. vol. 41. № 7. 6. Torrance F. Hall L., k. Oh. Cip. 1974. 7. Дж. Бернал. Наука и общество. М., 1953. 8. Гернек Ф. Пионеры атомного века. М., 1983. 9. Stent G. Prematurity and uniqueness in scientific discovery. Sc. American, N.Y., 1972. vol.227. №6. 10. Лыхачев Д.С. Поэтическая природа Бориса Пастернака / Литература – реальность – литература. Л., 1984. 11. Гражданское право в вопросах и ответах / Под ред. Е. О. Харитонов. Харьков, 2001. 12. Белинский Ф.Г. Собр. соч. В 3-х т. Т.1. М., 1972. 13. Толстой А. Трудная вещь искусство // Литературная Россия. 1983. 1 января. 14. Вернадский В.И. Страницы автобиографии. М., 1981.

Надійшла до редколегії 05.01.2003 р.

В.Д. Берназ

Понятие следственной деятельности: криминалистический и психологический аспекты

Решение государственной задачи борьбы с преступностью предполагает непременно осуществление согласованной деятельности всех правоохранительных органов, их служб и подразделений, направленной на обеспечение правосудия. Обязанность по исправлению правосудия возлагается на суд. Однако, всестороннее, полное и объективное рассмотре-